

შესავალი

წინამდებარე კრებული რელიგიისა და რწმენის თავისუფლების, რელიგიური და ეთნიკური მრავალფეროვნებისა და ინტერრელიგიური ურთიერთობების მულტიდისციპლინური შესწავლის მცდელობაა. სტატიის ავტორები ახალგაზრდა მკვლევრები და/ან უნივერსიტეტის სხვადასხვა საფეხურის სტუდენტები არიან.

ტოლერანტობის და მრავალფეროვნების ინსტიტუტმა (TDI) ეს პროექტი 2023 წლის ნოემბერს დაიწყო ნიდერლანდების სამეფოს საელჩოს მხარდაჭერით და მისი მიზანი იყო საკვლევო საკითხების გარშემო აკადემიური ცოდნის შექმნა და პოპულარიზაცია. მუშაობის პროცესში თითოეულ მკვლევარს ჰყავდა აკადემიური ხელმძღვანელი/მენტორი.

ვიმედოვნებთ, რომ ამ ნაშრომების გამოქვეყნება და გავრცელება ხელს შეუწყობს აკადემიური და საჯარო დისკუსიების გამართვას ბევრ ისეთ საკითხზე, რომელთა მიმართაც შედარებით ნაკლები ინტერესი არსებობს ან არასაკმარისი მსჯელობა იმართება.

უნდა აღინიშნოს, რომ მკვლევრების მუშაობა ძალიან დააბრკოლა 2024-2025 წლების პოლიტიკურმა მოვლენებმა. პროექტში უშუალოდ ჩართული მონაწილეები, როგორც ავტორები, ისე ხელმძღვანელები არადემოკრატიული და ადამიანის ფუნდამენტური უფლებების შემლახავი კანონების მიღებისა და ავტორიტარიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის წინა ხაზზე იდგნენ და კვლავაც აგრძელებენ ამ ბრძოლას.

ქვემოთ მოკლედ მიმოვიხილავთ სტატიების თემატიკასა და ძირითად მიგნებებს.

საქართველოს საკანონმდებლო ნორმების ანალიზი რელიგიისა და რწმენის თავისუფლებისა და თანასწორობის უფლების პრიზმაში

მარიამ გორგოძის სტატიაში გამოკვლეულია მართლმადიდებლური საღვთისმეტყველო უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებებისა (უსდ) და პროგრამებისთვის გათვალისწინებული პრივილეგიების შესაბამისობა სეკულარული სახელმწიფოს მოდელთან. უმაღლესი განათლების სფეროში მოქმედი სპეციალური კანონმდებლობა მართლმადიდებლური საღვთისმეტყველო უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებებისთვის (უსდ) აწესებს ავტორიზაციის განსხვავებულ პირობებს, ხოლო საღვთისმეტყველო უმაღლესი განათლების პროგრამებზე მიღებულ განათლებას ამ პროგრამების აკრედიტების გარეშე უპირობოდ აღიარებს. ავტორის დასკვნით, პრივილეგიების მინიჭებით სახელმწიფო უარს ამბობს ამ დაწესებულებებში განათლების ხარისხისა და დაინტერესებულ მხარეთა უფლებების ზედამხედველობაზე და უსაფუძვლოდ და არაპროპორციულად აზიანებს დაინტერესებული მხარეების, განსაკუთრებით, სტუდენტების უფლებებსა და ინტერესებს. ასევე, ეს მოწესრიგება დისკრიმინაციულია სხვა რელიგიური ორგანიზაციების მიმართ, რაც ეწინააღმდეგება სეკულარობისა და თანასწორობის პრინციპებს.

ქეთევან გეგიაძის სტატია - „რელიგიური გრძნობების შეურაცხყოფა“ და გამოხატვის თავისუფლება საქართველოს კანონმდებლობაში“, ავტორის სადისერტაციო კვლევის ნაწილია, რომელიც ხორციელდება საქართველოს უნივერსიტეტის სამართლის სკოლაში. ამ კვლევის ძირითადი საგანია, ერთი მხრივ, ადამიანის ორი ფუნდამენტური უფლების - გამოხატვის თავისუფლებისა და რელიგიის თავისუფლების ურთიერთმიმართების შესწავლა, ხოლო, მეორე მხრივ, პასუხის გაცემა კითხვაზე: შესაძლებელია თუ არა, ან რა ფორმითაა შესაძლებელი მათ საზღვარზე ისეთი სამართლებრივი კონცეფციის მოაზრება, როგორცაა „რელიგიური გრძნობების შეუ-

რაცხყოფა“. უშუალოდ წინამდებარე სტატია ეთმობა ამ საკითხებთან დაკავშირებული საქართველოს ეროვნული კანონმდებლობისა და სასამართლო პრაქტიკის განხილვას და, ასევე, რამდენიმე წარუმატებელი საკანონმდებლო ინიციატივის კრიტიკას, რომლის ფარგლებშიც იგეგმებოდა „რელიგიური გრძნობების შეურაცხყოფის“ სისხლის სამართლისა თუ ადმინისტრაციული პასუხისმგებლობის საგნად ქცევა. შეჯამებისას ავტორი აღნიშნავს, რომ „რელიგიური გრძნობები“ არ წარმოადგენს რელიგიისა და რწმენის თავისუფლებით დაცულ სიკეთეს. ის, რაც შეიძლება რელიგიისა და რწმენის თავისუფლების დაცვის მიზნით შეიზღუდოს, არის გამოხატვის მხოლოდ ის ფორმები, რომლებიც რელიგიისა და რწმენის ამა თუ იმ ფორმით გამოხატვას უშლის ხელს.

ისლამისა და მუსლიმების საკითხის ისტორიული/საარქივო, ანთროპოლოგიური და სამართლებრივი კვლევა

თამთა კონჯარია და ნანა სარალიშვილი, 1870-1880-იანი წლების ქართულ პუბლიკაციებზე დაყრდნობით, იკვლევენ „ოსმალის საქართველოს“ შემოერთების საკითხს აჭარის მაგალითზე. „ოსმალის საქართველოს“ დაბრუნებამ ქართველების, როგორც თანამედროვე ერის ფორმირების პროცესზე მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია. ავტორების თქმით, „დროებასა“ და „ივერიაში“ გამოქვეყნებული წერილები, რომლებიც აჭარის შემოერთებას ეხებოდა, ნათლად გამოხატავს „ორი განშორებული ძმის სამუდამოდ შეერთების“ ნარატივს. ავტორები ასევე საარქივო დოკუმენტებზე დაყრდნობით იკვლევენ ამავე წლებში აჭარიდან მოსახლეობის მასობრივი ემიგრაციის მიზეზებსა და ნარატივებს; მუჰაჯირობასთან დაკავშირებულ სოციალურ-ეკონომიკურ საკითხებს; ცარიისტული რუსეთის როლს, რომელმაც ახლად შემოერთებულ „ოსმალის საქართველოს“ საზღვრები ჩაუკეტა, გადასახადები გაუზარდა და გადასახლების მსურველებს ვადა განუსაზღვრა. ავტორების თქმით, XIX საუკუნისგან განსხვავებით, როდესაც საერთო ენასა და ისტორიაზე მახვილდებოდა ყურადღება

ერთიანობის ხაზგასასმელად, XX საუკუნის მიწურულს ეროვნული იდენტობა ეთნორელიგიური პრინციპებით განისაზღვრა. ამ პროცესმა ეროვნულ იდენტობაში რელიგიური და ეთნიკური მრავალფეროვნების სივრცე უკიდურესად შეზღუდა, რამაც უარყოფითი გავლენა იქონია მუსლიმი ქართველების ეროვნულ ნარატივში სრულყოფილ ინტეგრაციაზე.

ისლამის რეპრეზენტაციას აჭარაში იკვლევს თამარ გოგიჩაძე განსხვავებული, ანთროპოლოგიური პერსპექტივიდან. ნაშრომი შესრულებულია საველე კვლევის ჩანაწერებზე დაყრდნობით. მისი თქმით, კოლექტიური მეხსიერების რეპრეზენტაციას მუსლიმ თემში გამოვლინდა წინააღმდეგობრივი დისკურსული ფორმები: ერთი მხრივ, წარსულის პრობლემების მიჩქმალვისა და გადამალვის, კოლექტიური ამნეზიის, ისე წარსულის მეხსიერების რევიზიის, ანუ მეხსიერების იმპერიულ ფორმებზე ახალი მეხსიერების გადაწერის ტენდენციები. ამ ნარატივებში ისლამი საკმაოდ წინააღმდეგობრივ სურათს ქმნის: ერთი მხრივ, ის არის ჩუმი და არაამბიციური, მეორე მხრივ კი ამაყი და ღირსეული. „ისტორიულად განცდილი სირცხვილის გამოცდილება აჭარელ მუსლიმ თემს ალბათ კიდევ ერთხელ ახსენებს, რომ, რადგან აჭარას აქვს გამოცდილება ქართულ ისტორიულ მიწებთან დაბრუნების და „დაკარგული ძმების“ ნაციონალურ წიაღში შემომტკიცებისა, ამიტომ ისლამის მოშინაურება და მისთვის არაცივილიზებულიობის ლაქის ჩამონმენდა ამ გამოცდილებების ფონზე ოპტიმისტურად და გაკვალულ გზად მოჩანს“, - აღნიშნავს ავტორი.

მუსლიმების პრობლემებს სამართლებრივ ჭრილში იკვლევს ქეთევან ბახტაძის სტატია აჭარაში მდებარე ქართული ისლამური ნაგებობების - ხის მეჩეთების მდგომარეობაზე. კვლევა აანალიზებს როგორც მეჩეთებისათვის კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსის მინიჭების არსებულ საკანონმდებლო და ადმინისტრაციულ მექანიზმებს და მათ შესრულებას, ასევე კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსის მქონე

რელიგიური ნაგებობების მოვლა-პატრონობის სისტემის ეფექტიანობას. ავტორის დასკვნით, კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული კანონმდებლობა ფაქტობრივად უგულებელყოფს აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის კულტურულ ავტონომიას; არ არსებობს კონკრეტული კრიტერიუმები, რომელთა საფუძველზეც უნდა მოხდეს ძეგლისთვის სტატუსის მინიჭება. შესაბამისად, გადაწყვეტილება დამოკიდებულია სათათბირო ორგანოს - კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის საბჭოს წევრების კვალიფიკაციასა და მინისტრის ნებაზე; ასევე, კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი არ იცავს მეჩეთებს დაზიანებისა და განადგურებისგან. გამოვლინდა შემთხვევები, როდესაც სტატუსის მქონე მეჩეთები დაინგრა ან მნიშვნელოვნად დაზიანდა.

საბჭოთა პერიოდში მართლმადიდებელი ეკლესიის ისტორიის საარქივო კვლევა

თინა მაგრაქველიძის სტატია საარქივო დოკუმენტების ანალიზს ეყრდნობა და მნიშვნელოვან მიგნებებს გვიზიარებს. იგი იკვლევს საბჭოთა საქართველოში არსებული რელიგიური ორგანიზაციების დაფინანსებისა და დაბეგვრის საკითხს 1953-1964 წლებში. ავტორის თქმით, საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივნის, ნიკიტა ხრუშჩოვის მმართველობის პერიოდში რელიგიური ინსტიტუტებისა და რელიგიის მიმართ სახელმწიფო პოლიტიკა 1943-1953 წლებთან შედარებით კიდევ უფრო გამკაცრდა. ხელისუფლებამ გააძლიერა რელიგიური საქმიანობის კონტროლი, რის შედეგადაც მნიშვნელოვანწილად შემცირდა რელიგიური მსახურებები და საეკლესიო აქტივობები. რელიგიური ინსტიტუტები, განსაკუთრებით, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია, არ იღებდნენ ფინანსურ მხარდაჭერას და მათი ფუნქციონირება ფაქტობრივად დამოკიდებული იყო საბჭოთა ხელისუფლების ნებაზე. არაერთი სალოცავი ადგილი დაიხურა, გადაკეთდა საწყობებად და სა-

ცხოვრებელ სივრცეებად. რელიგიური ინსტიტუტების, სასულიერო პირებისა და მორწმუნეების უფლებების შეზღუდვამ მნიშვნელოვანი და გრძელვადიანი გავლენა მოახდინა პოსტ-საბჭოთა საქართველოს რელიგიურ დისკურსებზე, სახელმწიფოს რელიგიურ პოლიტიკასა და, ზოგადად, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ფორმირებაზე.

ძველმართლმადიდებლური ეკლესიის ისტორიული და ეთნოგრაფიული კვლევა

ზურაბ მურვანიძის ნაშრომი ერთ-ერთ ყველაზე ნაკლებად გამოკვლეულ საკითხს, ძველმართლმადიდებლური ეკლესიის რელიგიათმშორის, ისტორიულ, ანთროპოლოგიურ გზასა და გამოცდილებას შეისწავლის. ძველმართლმადიდებელთა ეპარქიები დღეს მოიცავს თბილისს, გურიისა და სამეგრელოს რეგიონებს. ძველმართლმადიდებლობა XVII საუკუნეში რუსეთის მართლმადიდებელ ეკლესიაში მომხდარი საეკლესიო სქიზმის შედეგად აღმოცენდა. სამეფო და საეკლესიო ხელისუფლების მიერ დევნის შედეგად ძველმონესე მართლმადიდებელთა ჯგუფები, ნებაყოფლობით თუ იძულებით, მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში გადასახლდნენ, მათ შორის საქართველოშიც. ავტორი იკვლევს საქართველოში ქართული ძველმართლმადიდებლური ეკლესიის ჩამოყალიბების ისტორიას, ძველმართლმადიდებელი როლს სამოქალაქო და კულტურულ ცხოვრებაში, მათ მემკვიდრეობასა და თანამედროვე ეთნოგრაფიას.

კათოლიკეთა ისტორიული მემკვიდრეობის კვლევა და იდენტობის შენარჩუნებასთან დაკავშირებული საკითხების ანალიზი

გვანცა თულაშვილისა და ნიკოლოზ ნასყიდაშვილის სტატია იკვლევს საქართველოში კათოლიკე ეკლესიის ისტორიულ მემკვიდრეობას, კულტურისა და იდენტობის ნაშლის საკითხებს. სტატიაში აღწერილია საქართველოში კათოლიკე თემის

პრობლემები, საბჭოთა პერიოდში ჩამორთმეული ტაძრების ისტორია და თანამედროვეობა.

ინტერრელიგიურობის სოციოლოგიური ანალიზი

ელენე ჯაჯანიძის კვლევა მასწავლებელთა მომზადების ერთ-ნლიანი პროგრამის სტუდენტთა რელიგიური და ინტერრელიგიური კომპეტენციებს/მგრძნობელობას შეისწავლის და მისი მიგნებები მნიშვნელოვან ინფორმაციას იძლევა მასწავლებელთა განათლების იმ საუნივერსიტეტო პროგრამებისათვის, რომლებიც არ ითვალისწინებს ინტერკულტურული და ინტერრელიგიური კომპეტენციების განვითარებას სასწავლო სილაბუსებისა და სალექციო კურსების ფარგლებში.

ავტორის თქმით, შერჩეული ფოკუსგუფების ინტერვიუების ანალიზმა აჩვენა, რომ ცოდნისა და კრიტიკული აზროვნების ნაწილი, როგორც საკვანძო და საყრდენი არეალი ინტერრელიგიური კომპეტენციის ფორმირებისათვის, პრობლემურია რესპონდენტთა უმეტესობასთან. მომავალ მასწავლებელთა საკვლევ ჯგუფში უმეტესად ვხვდებით ინტერრელიგიური ცნობიერების, ტოლერანტული დამოკიდებულებებისა და მრავალფეროვნების მართვის უნარების სიმწირეს.

ინტერრელიგიურობის ეთნოგრაფიული ანალიზი

ელის ბაქრაძის სტატია ეხება ერთ-ერთ ყველაზე ნაკლებად ნაკვლევ თემას - სამცხე-ჯავახეთში ეთნიკური სომხების რელიგიურობას. ხანგრძლივი სავლევ დაკვირვებების საფუძველზე, სოფელ ხოსპიოს მაგალითზე, ავტორი აღწერს რეგიონში განსხვავებული რწმენის მქონე ადამიანებს შორის თანაცხოვრების გამოცდილებას. ეთნიკური სომხები საუბრობენ ტაძრის არქონასა და რელიგიისა და რწმენის თავისუფლებით სარგებლობის პრობლემებზე, ყოველკვირეულ ლოცვაზე დასწრების შეუძლებლობასა და ადგილობრივი

მართლმადიდებელი სასულიერო პირების მიერ ეთნიკური სომხების „გადანათვლის“ მცდელობებზე. მეორე მხრივ, სოფელში მუსლიმი მესხების ისტორიული სალოცავებისთვის სულ უფრო ნაკლები ადგილი რჩება. მეჩეთების დიდი ნაწილი სავალალო მდგომარეობაშია. ხოსპიოს ჯამე, რომელსაც კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი აქვს, ინგრევა, ხოლო ახალქალაქის ციხის მეჩეთი ბოსლის და საზოგადოებრივი საპირფარეშოს ფუნქციას ასრულებს.

ინტერრელიგიურობისა და ეთნიკური მრავალფეროვნების ანთროპოლოგიური კვლევა

ქეთევან ლაფაჩის ანთროპოლოგიური კვლევა „თბილისის ბაზრები“, როგორც ინტერრელიგიური და ინტერეთნიკური შეხვედრის ადგილები, ნავთლულის ბაზრის მაგალითზე, ეყრდნობა 2024 წლის მარტი-მაისის განმავლობაში ნავთლულის ბაზარში ჩატარებულ ეთნოგრაფიულ კვლევასა და მეორად წყაროებს, თბილისში ბაზრების განვითარების ისტორიის შესახებ. სტატია რელიგიურობისა და ეთნიკურობის ყოველდღიურობაში გამოვლენას სწავლობს და ავთენტურ ვიზუალურ მასალასაც გვიზიარებს. ავტორის თქმით, ნავთლულის ბაზრის ინტერრელიგიურობაზე, როგორც ხილულ და ხელშესახებ მოცემულობაზე, ლაპარაკი ძნელია. ეს შეიძლება აიხსნას იმით, რომ ნავთლულის ბაზრის მატერიალური ინფრასტრუქტურა ხშირად არ იძლევა იმის საშუალებას, რომ იქ მომუშავე ადამიანმა გამოხატოს საკუთარი მსოფლმხედველობა, მათ შორის რელიგიურობა. ბაზრის ინტერრელიგიურობა შესამჩნევი უფრო მეტად რელიგიური დღესასწაულებისას ხდება. თუმცა არადომინანტური რელიგიური ჯგუფების დღესასწაულების დადგომა ხშირად ბაზრის ესთეტიკის ცვლილებითა და მასში სადღესასწაულო ატრიბუტების შემოტანით კი არ ხდება შესამჩნევი, არამედ ამ რელიგიური ჯგუფის წარმომადგენლების ბაზარში არყოფნითა და დახლების დაცარიელებით.

TDI მადლობას უხდის ნიდერლანდების სამეფოს საელჩოსა და პროექტის თოთოეულ მონაწილეს განეული მხარდაჭერისა და თანამშრომლობისთვის.

კრებულში მოცემული შეხედულებები და მოსაზრებები ეკუთვნის ავტორებს და სტატიებში გამოთქმული მოსაზრებები, შესაძლოა, არ ასახავდეს ტოლერანტობის და მრავალფეროვნების ინსტიტუტისა (TDI) და ნიდერლანდების სამეფოს საელჩოს პოზიციას.